

PÉCSI GYÖRGYI

Alexa Károly: „Ithakám partját elértem... lekötöm hajómat”

IdőJel, 2024

A könyvcím – jól sejtjük – Berzsenyi Dánieltől való, viszont tévednénk, ha a régi magyar irodalom jeles kutatójának, a kortás magyar próza értő kritikusaknak új könyvében Berzsenyi-tanulmányokat várnánk. Berzsenyi persze végighúzódik a könyv szövegében, közvetlenül megidézve vagy felsejlően. Leginkább ő és Arany János. Meg rajtuk kívül hozzávetőlegesen néhány száz további szép- meg nem szépíró, kortársak meg a régmúlt írói, főleg magyarok, közismertek és kevésbé ismertek: Hamvas Béla, Jókai Mór, Mészöly Miklós, Zalán Tibor, Géczy János, Mátyóki Endre, Esterházy Péter, Márai Sándor, Szepesi Attila, Dobai Péter, Kovács András Ferenc, Kulin Ferenc, Gozdsu Elek, J. W. Goethe, Verne Gyula, Bohumil Hrabal, Lénárd Sándor, Széchenyi Zsigmond, Pekár Gyula, antik görögök, latinok stb.

A kötet cím két Berzsenyi-vers egy-egy sora, mindkettő a kemenesi költő életvégi mérlege, számvetése, derúvel, bizalommal. Ugyanitt azt írja Berzsenyi, ha csak valami nagy vész nem jön, elégedett a sorsával. Pesszimizmusra hangolódott hazánkban – hacsak nem mélyen hívó ember – kivétel ez a békebeli, sorssal való epikureusi melegegettség.

Tehát, miként kedves költője, Alexa is – a „vénember”, jegyzi meg többször is, önironikusan – valamiféle számvetést készít: honnan jött, hol van otthon, mi „személyes létezésének a kerete”. És ismét meglepődhet az olvasó, ha rigorózus, feszesre komponált irodalomtörténeti, éntörténeti értekezést, szubjektív memoárt, netán – közéleti szerepét ismerve – kortörténeti traktátust vár. Szabálytalanok a kötet írásai, szabálytalan a műfaj, a szerző maga is morfondírozza: mi is ez a szöveg, esszé, memoár, emlékezés, napló, csapongó, asszociatív följegyzések sora? Merthogy ami itt leginkább hiányzik, az az önkorlátozó, célra tartó szövegkomponáló fegyelem. „Ez az élménybeszámoló, nevezzük annak, sem eddig, sem ezután nem rendezi magát valami tetten érhető gondolati és retorikai szerkezetbe, tehát mindennél idegenebb számára az, hogy valamiféle algoritmusra hagyja fölnezelni a (virtu-

ális) olvasóját, akire, akinek az esetleges elvárásrendjére egyébként sincs tekintettel” – írja. Máshol: „Magánirat ez, ám szófíának nem mondanám, senkifia nem szólhat rám, senki nem kért fel rá, senki nem bízott meg velem, senkinek nem tartozom elszámolással, csak maguknak a leírt mondatoknak, azaz önmagának és annak, amit hitelesnek, valósnak és igaznak tartok.” Nyolcvan felé/évesen/túl az író szabad, végre kizárólag a maga örömére írhat – úgy és ahogy a kedve tartja. Hangsúlyozottan *magánszöveg*, *magánemlékezés*, de mert könyvként kiadásra, forgalomba került, nyilvánosan elidegeníthetetlen része az irodalomtörténetnek és a közéleti szerepeket betöltő Alexa Károlynak. S nem tagadhatjuk, olvasói érdeklődésünket a szerző korábról ismert imponáló irodalomtörténeti és kritikaírói életműve, jelenléte keltette fel, mely érdeklődést éppen ez a néhol szeszélyesen kanyargó, „előrefutós meg visszatérős” (Babits) burjánzó szövegorganizmus esszéírói, szépírói igényessége tart fenn.

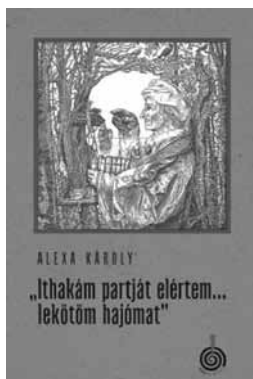
A címében Berzsenyit megidéző könyv három nagyobb lírai esszét és egy vallomásos lírai kódat tartalmaz. Az első fejezet: *Nagybörzsöny – az én falum*. Nagybörzsöny felesége szülőföldje, a szerző általa honosodott be ebbe az egykor módos, mára erősen hanyatló, háromnyelvű és -nemzetiségű – magyar, tót, német – mezővárosba. Család- és eredettörténet, falumonográfia, faluszociográfia, társadalomtörténet – és konfesszió. Alexa főleg felesége családjáról mesél, de párhuzamba állítja a maga pesti (*nyóckeres* és rákospalotai) felmenőinek történeteivel, a nagy falut az egykor félfalu-félvárosi milióval. Alexa városi humán értelmiségiként a hatvanas években került kapcsolatba Nagybörzsönynyel – és lassacskán saját szülőföldjévé ismerte, szerette. Nemcsak mindent tud róla – a 19–20. századi be- meg kitelepítésektől a népek, nyelvek változásain, a tsz-szervezésen át a jelen fölbomló szövegéig –, de erős érzelmi viszonyulással, zsigerileg éppúgy érzi, mint egy őslakos. Felesége családjának történetét felidézve megrajzolja, némiképp ide-

alizálva, azt a középparaszti családot, amely a maga természetes növekedési ütemében mára a vállalkozó középréteget és középosztályt képezhetné, ám fájdalmasan konstatálja ama osztály jelenkori szétesését, a település deklasszálódását.

A *Karcsi és Endre – az én két szeptemberi halot-tam, 2022* férfibarátságok története és a barátok el-síratása. Mányoki Endre budapesti (*nyócker*, Ernő utcai lakó), egykori egyetemi tanítványa, majd szerkesztőtársa a *Mozgó Világnál*. Hektikus volt baráti kapcsolatuk, a későbbi években elszakadtak egymástól, de halála arra készteti, hogy megrajzolva különleges karakterét, meséljen az akkori bohém fiatal írók pesti bandázási, kocsmázási napjairól. Karcsi egyházashetyei szomszédja, a falu mindenese, ezermester és jó ember, iskolázatlan, de természetes intelligenciájával egyenjogú barátja a pesti egyetemi tanárnak – róla a föltétlen megbecsülés hangján mesél. Karcsi és Endre soha nem találkozott egymással, a közös pont Alexa, mégis, mint jin és jan, összetartoznak. Egyházashetye Alexának egy barátság révén vált választott otthonává, szinte szülőfalujává, ahogy Nagybörzsöny is. A *nyócker*, Mányoki lakóhelye és Alexa kisgyerekkori világa: József körút 50., Mávag telep – erről majd a harmadik nagyfejezetben mesél, impulzívan cáfolva a *prolítelep* prejudikálást. Ismét kirajzolódik a (nagy)város és a falu jegyei. Karcsi az *Idea*-parasztember, Endre halványabban ugyan, de szintén a magyar irodalom *Idea*-szerkesztője. Ez a fejezet, a gyakori, kifejtetlen utalások, ráutalások miatt igényelheti a pesti szereplők, helyszínek előzetes ismeretét, szövegszervezése leginkább ennek „előrefutós meg visszatérős”.

A harmadik rész, az *„Ithakám partját elértem... lekötöm hajómat” – Berzsenyi Dániel szellemének* a könyv tőkesúlya, terjedelmileg is több mint fele az ötfélszáz oldalnak, s ebben a nagyfejezetben szinte enciklopédikus teljességgel, bölcsész, írói és létbölcselői igénnyel foglalja össze mindazt, ami megélt életéről, múltjáról, szellemi jelenlétéről, aktivitásáról – egyetemi tanár, szerkesztő, barát, családtag – számára a legfontosabb. Életre lehel a emlékeit, impresszióit, intellektuálisan is megnevezi élete, léte értelmét a szöveg hatalmasra tárgult szellemi rádiuszában. Földrajzilag is kitágul a tér, a közeli szülőföldkörök a Kárpát-medence, majd a

mediterráneum partjaiig futnak, időben a jelentől a 19. század közepéig hosszabbítva meg szellemi szülőföldje, szellemi honossága határait, miközben persze mindegyre visszatér értékorigójához, a család otthonaihoz, avagy az otthonok családjaihoz: a Ferencváros-Pestújhely, Nagybörzsöny, Egyházashetye megtartó háromszöghöz. A nagy ívű esszé-memoárban valóban minden-minden benne van: olykor fegyelmetten, olykor csapongva, asszociációs játékkal bevonva egészen különmű dolgokat, jelenségeket. S persze irodalom: gáttalan bőségben – csak azok névmutatója is oldalakat tenne ki, akiket élményszerűen – és persze szakmaian – megidéz: a régi magyar irodalom, a 16. századtól a 19.-ig, illetve saját kor- és nemzedéktársai, legtöbbször Zalán Tibor és Gécz

János – meg Hamvas Béla, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Márai Sándor stb. –, és a vízjel: Berzsenyi. Hosszabb-rövidebb pályaképek költőkről, írókról, maiakról és régiekről, de mindig a lüktető élet aurájában. Az emlékezés kiszámíthatatlan természete és a megtalált harmóniában élő intellektus reflexióinak rapszodikus ritmusában szövődik-szövődik a szőnyeg.

Ennek a virtuális szőnyegnek talán a legerősebb vetőszála a fejezetet indító gondolat kibontása: „Északi ember vagyok», ébredek nyár délutáni álmomból, valahol a kontinens közepén... valóság-nak hitt álmai ellenére az északi ember a maga létét örök számkivetésben éli meg. Örök boldogtalanságban... Az északi ember a maga dúlt rendíthetlenségében szüntelenül délre álmodja magát. Oda viszi »vissza« minduntalan mindaz, amire »Európa« mint kultúra, mint önazonosság, tehát mint szimbólum felépült, a Biblia, a görögök és Róma. A meleg tengerbe, az anyaölbé... »Én« északi ember vagyok, azért vagyok az, mert mindig dél felé nézek, ez határoz meg engem, ez a hiány, ez a kirekesztettség” – Kelet és Nyugat hagyományos pozícionálásával szemben ajánl egy másikat, elgondolkodtató és számomra rokonszenves identitásértelmezést. S persze, a déli felé való ontológiai hiányérzetet, sóvárgást történelmi, szellemi, művészi és fizikai utazásokkal teszi még vonzóbbá – beleértve a Dél re-mek gasztronómiáját.

A könyv nagyfejezetei nem függenek szorosan össze, de egyetlen organikus egységet képeznek.

Alexa hébe-hóba jelzi csak a jelent, dolgozószó-
báját, a könyv egészen a múlttól szól. Az emléke-
zet és az emlékezés mindig szelektív, a múltértel-
mezés mindig szubjektív. A múltat a jelenből épít-
jük meg, a jelenből emlékezünk. Arra és úgy em-
lékezünk, ahogy az a jelenkori énképünket, identi-
tásunkat, életünk értelmét megerősítse. Alexa
– mint az idézett Berzsenyi – elégedetten szemlé-
li a múltját, emberi és teremtett gazdagságát,
mert otthon van e tájban és emberi környezetben,
az irodalomban, mely számára, ahogy írja, *élet-
pótlék* („abban a biztos tudatban éltem le irodal-
már évtizedeimet, a legkülönbözőbb szerepekben,
hogy az irodalom arra való, hogy kitágítsa kinek-
kinek az egyedi létét”). Magánszöveg, magánem-
lékezés – szerencsésen, nem megfelelni akar,
egyszerűen csak így a vége felé egy ragyogó
vizióban elmesélni életének „személyes keretét”,
azon imponáló élet-, élmény- és lehengerlő iroda-
lomismeret birtokában, amelyből óhatatlanul egy
hatalmas szakmailag is hiteles tabló bontakozik

ki a 19. századtól napjainkig – láttató képi erővel,
olykor nemes pátozzsal, máskor elégikus vagy
borongós melankóliával. (És olykor istentelenül
hosszú, oldalakon át indázó manierista monda-
tokkal.)

Az emlékező esszékből feltűnően hiányzik Ale-
xa Károly politikai-közéleti múltja. Éppen csak emlí-
ti a Mozgó Világot, az '89-es rendszerváltozást, jól-
lehet nemzedékének meghatározó, történelemfor-
dító eseménye volt, az Új Magyarország és a Hitel
folyóiratokat, melyeknek a legsűrűbb években volt
főszerkesztő-helyettese (utóbbinak 1988 és 1992
között), MTI vezérigazgatói időszakát, és még sorol-
hatnánk számos szerkesztői, irodalmi és politikusi
közéleti jelenlétét.

De – legalábbis ebben a könyvében – nem az
utóbb említett szerepeiben *éri tetten a létezés sze-
mélyes keretét*, hanem a tájban, a nagycsaládban,
az otthonaiban, barátai közt meg az irodalom rop-
pant tág horizontú világában. És ez a mérleg való-
ban *berzsenyidánieli*.

MAYER ERZSÉBET

Szakolczay Lajos: Szabadság-tű

Prae, 2024

A „tű fokán” kifejezést a *Bibliából* ismerjük: „Köny-
nyebb a tevének a tű fokán átmenni, mint a gaz-
dagnak az Isten országába bejutni.” Szakolczay ta-
nulmánykötetének címe egyszerre allúzió erre a
jézusi tanításra, ugyanakkor átértelmezés is. Míg
a tű fokán az igaz ember átjuthat, addig a szabad-
ság-tű fokán alig-alig lehetséges, különösen akkor,
ha a kisebbségi létre kárhóztatott honfitársaink
történelmi helyzetét vizsgáljuk. A metafora jelenté-
se tovább finomodik, amikor e tanulmánykötet má-
sodik részében ráakadunk a kifejezés forrására:
„Ahol én járom a táncot, medve vitte már a lán-
cot, minden láncszem szénabuglya, szabadság-tű
abba dugva...” – írja Páll Lajos költő, festőművész.
Mivel a kötet alap gondolata és rendezőelve az elér-
hetetlen szabadsághegy, érthető módon gazdag
képekben tér vissza az erre az állapotra utaló köl-
tői kép: kilátók, grádicsok, érzelmetornyok építői
mellett megjelennek a düh és szorongások lāvaki-

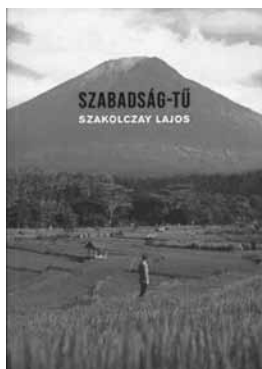
törései is. Szakolczay világlátásának ugyanakkor
jellemzője a dolgok, helyzetek több szempontú ér-
zékelteése is, az önnön ellentétét is magában hor-
dó helyzetekre való figyelmeztetés: a torony tete-
jén nincs semmi, amibe megkapaszkodhatnának a
feljutók, és kétséges az is, miként viselik a vissza-
tekintés szédületét.

Szakolczay Lajos azon túl, hogy író, újságszer-
kesztő, mindenekelőtt elhivatott ember. Nem csak
érti, hanem meg is érti a kezébe került irdatlan
mennyiségű irodalmi szöveget, sőt, emberi valójá-
ban együtt érez a nehéz helyzetű tollforgatókkal,
ráadásul személyesen találkozik a szellem őrzőivel,
részt vesz kulturális eseményeken, fórumokon. A kö-
tet olvasója csak ámul, és nem érti, hogy lehetett
ennyi kilométert megtenni, ennyi kulturális esemé-
nyen aktívan részt venni, ennyi könyvet befogadni,
s felmerül benne, milyen kiapadhatatlan forrásból
táplálkozott meggyőző hite, amivel kifejezte tiszte-

letét a sorsvállalóknak, az önmagukhoz, nemzeti kultúrájukhoz hű alkotóknak.

Szakolczay Lajos a költészet mezején könnyen, felszabadultan tájékozódik. Finom érzékenységgel hajol oda a mezőn viruló-virító költőnő-virágokhoz. Mint ahogy nagyra becsüli a mesteri módon megnyilvánuló szonettkompozíciókat és más költői formákat, miközben tudja, hogy a vers azon túl, hogy szépség, erkölcsi értékek és normák kifejezője, s ezért értéként kezeli az egyetemes igazságok megszólaltatóit. Éppen mert tiszta szemű, mélyen látó ismerője a szövegnek és az azokat tápláló talajnak, rábukkan néhány rejtettebb ösvényre is, amit megoszt olvasóival: örök kérdésként nyugtalanítja az utódokat, hogy Horthy miért nem reagált több komoly figyelmeztetésre, aminek megfontolásával talán elkerülhettük volna Trianon máig ható traumáját. Újdonságként hat az is, hogy Kosztolányi milyen aktívan részt vállalt a trianoni sokkot követő nemzeti programban. Bátor hangon említi Szakolczay, hogy hiányzik a szerelem és a szexualitás témájának feltárása a magyar irodalomban, pedig az általa felsorakoztatott példák meggyőzően bizonyítják, lenne mit felfedezni a magyar erotikus lírában. Aztán az is kiderül, hogy a '48-as szabadságharc népszerű hőse, Táncsics eredetileg Stancsics névre hallgatott.

A tanulmánykötet mélyszerkezetét a történelmi események határozzák meg. Trianon mellett

hangsúlyos szerepet kap a kettős állampolgárság csúfos kudarca, a kapitalizmus áttörése a szocialista tábor kerítésén. A korábbi időket jellemző *megmaradni, beolvasni* dilemmát a *maradni vagy elmenni* kérdés váltotta fel, s mindezt rávetítette árnyékát az emberi élet apokaliptikus látomása. Mindezek erőteljesen alakították az érintettek szellemi, hétköznapi viselkedését. Letagad-

hatatlanul érvényesültek veszélyes hatások is: hogy a szellemi munkából piaci áru válik, hogy a minőség helyett a mennyiségi publicisztika lesz fontossá. Ahogy egyeseket méltatlanul emelt és díjazott az idő, úgy alakult ellenkező irányba nem kevés író sorsa. Szakolczay erejéből arra is futotta, hogy szembenézzen azzal a komor valósággal, mivé válik a posztmodern korban a nyelv, hogy a szavak miként lesznek tartalomvesztett játékszerre, s hogy miként inflálódik a megnyilatkozó személyisége. Költői kérdésként hangzik: hova tűnt az az idő, amikor az egyetemes magyarságról, a nemzeti összetartozás fontosságáról szólt a dal? Hova tűnt a felelősség, a közjó tisztelete, a viselkedési normák? Az önboldogító pénz világával mi versenyezhet? Szakolczay és az olvasó sem ringathatja magát illúziókban. Mégis mielőtt eltáposható giliszta-ként tekeregne az ember, Kenéz Ferenc szavai addig is eligazítóak lehetnek: „ha azt akarom, hogy segítsen a világot, csak egyetlen helyen állhatok: az én helyemen!”

JÓDAL RÓZSA

Balázs Attila: A déli végekről

Kortárs–Forum, 2024

A déli végekről Balázs Attila tizennyolcadik kötete. Műfajmegjelölése, alcíme szerint *Regényes irodalomtörténet*. A kötetben a szerző huszonhét fejezetben mesél olvasóinak. A testes, majd háromszáz oldalas, dr. Bori Imre emlékének szentelt könyvet utóbeszélgetés zárja, amelyben Bozsik Péter faggatja Balázs Attilát arról, hogyan keveredett az Új Symposion köréhez, hogyan zajlottak a szerkesztő-

ségben a mindennapok, a magyarországi írók közül kik fordultak meg náluk, a szerzőnek mi volt a szerepe a betiltásban.

Már a kötet első fejezetében az olvasó úgy érzi, hogy valósággal fejest ugrott a mesék tengerébe, ahol hiteles személyek, történelmi tények keverednek-kavarognak könnyed természetességgel a mesékkel, legendákkal, s mindüket valami játszi, ízes

iróniával, humorral (nemritkán fekete humorral, sőt szarkazmussal) habarintja össze a szerző. A kötetet megnyitó *A kelta vígadó*ban például kacagva lubickolhatunk a Tarcál-hegységben tutajosok, halászsok, csempészek számára nyílt jól menő fogadó őszi foglalkozást űző s időnként a vendégek szóra-koztatására a Duna hajjai közé kiparancsolt, s ott dévajul kacagva fürdőző lánykákkal, hogy egyszeriben mennykőként csapódjon egy hatalmas meteor-darab a bűnös helyre, mire azt jó időre babonásan elkerüli minden jótét lélek. Kiderül, hogy mennyi a környéken a jól felhasználható kő, mire el is nevezik a helyet Kamancnak, Kamenicának, Kamenecknek. Egy futó nyelvészkedésben kiderül, hogy a Kamanc magyarul semmit sem jelent, viszont szerbül igen (kamen: 'kő').

Majd megismerkedünk két, nyáját legeltető fiúval, Pécsi Tamással és Újlaki Bálinttal, akikből számos mesés kaland után plébános, illetve oltáros pap lesz, s összebarátkozván együtt kezdik magyarrá fordítani a *Bibliát*, a későbbi *Huszita Biblia* őstét. Innen egy merész ugrással Olaszországban termünk, tanúi leszünk annak, hogy egy olasz pásztorfiúból, Dominic Gangalából hogyan válik előbb Jakab szerzetes, majd idővel a huszitákat, az eretnekséget tűzzel-vassal üldöző, irtó inkvizítor, aki „többek között” a két bibliafordító eretneket is űzőbe veszi hatalmas besúgószervezetével. Ám a szerző szellemesen megjegyzi, hogy a besúgók mellett léteznek „kisúgók” is, így a két barát időben kerekelt old. („Jakab pedig káromkodhatott, mint egykor az édesapja, azonban ezt se tudhatjuk pontosan, hogyan cifrázta. Miként ma már azt sem, hogy a Moldvában folytatott, majd nagy valószínűség szerint épp ugyanők a mi kezdőrúgást anno elvégző két kamanci papunk, Tamás és Bálint által Prágában befejezett, később *Huszita Bibliaként* emlegetett, csupán töredékeiben fennmaradt fordításba hány hiba, úgynevezett leiterjakab csúsztatott be, éppenséggel a szóban forogó űzőttség okán. [...] Dr. Bori Imre [...] a moldvai magyar huszitákkal kapcsolatban megállapítja, hogy főleg Szerémségből származtak, s hogy szerettek olvasni. Nem csak szent szövegeket.”) Az idővel püspöki épületté lett egyházi papi lakásból később kihányták és elégették a könyveket, a ferenceseknek viszont oroslánrészük volt abban, hogy a *Huszita Biblia* legalább töredékében megmaradt a magyar kódexirodalomban.

A *Föld alatti mesék szárnyán* című fejezetben Balázs csapongó képzelete az észak-amerikai paiut

indiánok mindentudó, az állatok nyelvét is beszélő törzsfőnöke után ered, aki feleségét keresve eljut egy ötágú, föld alatti, százfelé kanyargó labirintusba, amely talán a lenti és a fenti világot is összeköti. Megtalálja az őserdő virágait tanulmányozó Móricz Jánost is, aki ötágú sípját megszólaltatva megmenti Nayambi törzsfőnök lányát a vérszomjas jaguártól, mire az apa hálából megismerteti a kék szemű, a nyelvújítás előtti magyart törve, de még beszélő s rovásírásfelét használó bélák, másként bélákok törzsével, akik a föld alatti barlangbejáratokat és lejáratoztakat őrzik. Velük, majd később filmekkel, újságírókkal, színészekkel együtt bejárja a lenti kiismerhetetlen, ötágú alagútrendszer, és ráakad azokra az aranylemezekre, amelyek a múltrol, sőt a jövőről is beszélnek. Bolyongásaik folyamán valahonnan a mélyből Bach és Mozart erősen átdolgozott zenéje szól. 1992-ben bekövetkező halálakor Móricz János beismeri, hogy nem sikerült megdönthetetlen bizonyítékot találnia arra, hogy az emberi civilizáció bölcsője Dél-Amerika, dr. Bori Imre viszont megállapítja: „Mintha létezne valamiféle titkos átjáró a mai magyar irodalmunk és a dél-amerikai mágikus realizmus között.”

Az első fejezetek a „legmesésebbek”, majd a szerző fokozatosan „komolyodik”, de mindvégig megmarad annak, ami: egy csapongó fantáziájú, utánozhatatlanul egyedi hangvételű, a világnak fityiszt mutató, mindent és mindenkit a maga különös, „sarkos”, kaleidoszkópszerű szemszögéből, egyszerre játékos, ugyanakkor mindent a legváratlanabb pillanatokban egyszerre másként, más szögből láttató, megnevetető és kinevető, megbíráló vagy megdicsérő, soha teljesen ki nem ismerhető szemlélője – és bírálója.

A következő fejezetekben olvashatunk többek közt a Hunyadi Lászlóval együtt sakkozó és állandóan veszítő Cillei Ulrikról, Hunyadi haláláról, a „kis janicsárnak” becézett, apró termetű Kis János Mihályról, avagy Meseíró Miskéről, továbbá a mindössze másfél óráig tartó, de az egész országot romba döntő mohácsi csatáról, amelyről a görög származású, tehetségével királyi kancellárrá avanzsáló ifj. Brodarics István a szemtanú hitelességével és a toll mesterének ékesszólásával számol be, valamint II. Lajos király halálának kétféle verziójáról is. Megismerkedhetünk a kisasszonyfalvi Istvánffy Pállal, a *Volter és Grizeldisz* című széphistória szerzőjével és művével, mely a felesége hűségét változtatott kegyetlen módszerekkel próbára tevő gonosz

Volterról szól, amelyet a rajongó olvasók kedvéért nem győztek újra-nyomatni, sőt, megérte falujáró színpadi változatát is, amelyet egész Szerémségben kirobbanó sikerrel játszottak. S megismerjük Miklóst, az ifjabbik Istvánffy is, aki eredetileg egy privát csillagvizsgálót szerkesztett, ám e fellángolását követően életét a történelem tanulmányozásának szentelte, megrázó leírását

adva például az 1570-es éhínségnek, a török ostromolta Szigetvár elestének, amely később a *Szigeti veszedelem* című eposzunk fontos forrását képezte. Olvashatunk még sok más személyről is – felsorolni is nehéz lenne –, az ifj. Brodarics Istvántól a Sopálovics vándor nyomdán, Veresmarti Mihályon és Csáth Gézánn át Gozsdu Elekig.

A szerző megjegyzi, hogy ebben a könyvében egy személyben az irodalomtörténész és a regényíró szerepét is vállalta. S valóban. Egymás után sorakoznak fel irodalomtörténetünk hírességei, sokszor úgy, ahogyan Balázs Attila róluk Bori tanár úr óráin hallott, ám mindüket valami sajátos, *balázs-attilás* bővíző regényfolyamban megmártóztatva, megúsztatva, sőt az író utánozhatatlan, görbétükrös-humorra, satirikus, sajátos, „mágneses rezonanciás”, „szűrővizsgálatos” egyéni elbírálásra kihegyezett szemüvege tükrében megmérettetve, besorolva vagy kiemelve. Ha fontosnak tartja, hosszabban-rövidebben idéz is egy-egy műből vagy a róla írt jellegzetes műbírálókatból. Kosztolányit inkább csak megemlíti – igaz, több ízben is –, Csáth Gézával viszont hosszan foglalkozik. Több művét, így az *Anyagyilkosságot* és a szőrös varangyról szólót elemzi, sőt, Philip Roth amerikai író Csáth angol nyelvű kiadásához írt véleményezéséből is idéz.

Könyvének központjában azonban mégiscsak a vajdasági irodalom áll. Meglepő viszont, hogy Szenteleky Kornélról groteszk-ironikusan emlékezik meg, még beteges, sovány külsejét is felrója: „A jugoszláviai, főképp a vajdasági magyar irodalom húszas éveinek végén és harmincas éveinek elején az irodalmi vezéregyéniség egy nagyon furcsa kis vékony, kitenpáncélos, alapjában véve mimózealelkű, de ha kellett, csípni is tudó fura fiúbogárka volt. Egy örökké valamiféle szivárványos adriai szigetekre vágyódó, ám haláláig a disznósivalkodásos bácskai porban és porlepte akácokban maradó, ott bujkáló, biciklizgető és tépelődő, széplelkűségében itt-ott

elcsorduló, utána rendre pocskék hangulatú falusi orvos, aki ebből a poros-ragacsos, önnön termékenyítette bácskai anyagból megalkotta a vajdasági helyi színek ellentmondásos elméletét.” Viszont elismerően szól Szenteleky folyóiratáról, a Kalangyáról, amely „céljának tekintette, hogy egyéb teendői mellett figyelje a délszláv irodalmat, például Miroslav Krleža robusztus alkotói

munkásságát, ugyanakkor olyan felragyogó írók kiteljesedésében segítsen, mint Radnóti Miklós, Veres Péter vagy Szentkuthy Miklós (eminnen vagy amonnan, ahogy vesszük), továbbá vállalkozott Németh László írásainak kiadására, nem utolsósorban szaporábban is lépést igyekezett tartani korának friss irodalmi–szellemi történéseivel. [...] Ergo, ha a második világháború utáni jugoszláviai magyar irodalom nem is Szentelekynek köszönheti létét, de nagyon hálás lehet neki.”

A Szenteleky, illetve a Kalangya megjelenésének korában alkotó írókat, fordítókat Balázs Attila már oldottabban, kevésbé meseszerűen, de a legújabb kötetében alkalmazott alapstílusát mindvégig megtartva tárgyalja, saját kortársait pedig a közvetlen ismeretség, szerető pajtásosság és közvetlenség teszi levegősen közelivé és maivá, ám őket sem kíméli: mindenkit mindvégig a maga „sarkos” látásmódján, a sajátos „igazságmérlegét” lengtetve figyel és láttat. A teljesség igénye nélkül: Szirmai Károly, Börzsök Erzsébet, Herceg János, Debreczeni József, Sinkó Ervin, Bányai János, Brasnyó István, Juhász Erzsébet, Hász Róbert, Domonkos István, Tolnai Ottó, Ladik Katalin, Maurits Ferenc, Várady Tibor, a csak nevük kezdőbetűivel jelzett Radics Viktória és Gion Nándor, Sziveri János és még sokan mások.

Kortársairól sokszor rendhagyó, szinte naplószerű, tréfás megfogalmazásban emlékezik meg. Például Tolnai Ottó egyszer Virág utcai házának kéményén üldögélve csalogatja fel magához a tetőre, ahol azután – a pillanatnyi irodalmi helyzetet meghányva-vetve – egymással versenyezve kavicsal célozgatják a ház előtt álló vödört. A „bongyor hajú” Sziveri Jánost pedig a Gurman étterem asztalára pattanva mutatja be egy epizódban, amint lelkesülten szavalja saját verseit, majd szónoklatba kezd, mire a pincérek, a helyzetet már ismerve, csak szépen nyugodtan megfogják a hóna alatt, s egyetlen szó

nélkül kiteszik a bejárat elé. Vagy amikor egy izgalmas vita hevében Tolnai kijelentése, miszerint „Az Új Symposion én vagyok!” után évekre mosolyszünet áll be Tolnai és Sziveri között.

A kötet sokszínűségéhez tartozik egy telepi „dzserek” közbeiktatott, hosszú, a rekeszizmokat megmozgató, „belevalóan” interpretált monológja, két-három izgalmas, a Bori Imre-órákat megzavaró „közjáték”: egy „kamikáze-galamb” saját vérét is a terem megrepszett ablakán hagyó „betörési kísérlete”, a templomtoronyból az egyetem ablakpárkányára zuhanó, bebocsátásért könyörgő furcsa ember stb. S persze kihagyhatatlanok

Benes László képregényszerű, „szöveges” illusztrációi, amelyek szervesen, a kötet stílusával szinte egybeforrva kapcsolódnak Balázs Attila mondanivalójához.

A déli végekről igazi mélyenszántó, a tárgykör alapos ismeretéről, de az elkönyveltektől, a „kánontól” sokszor sajátos módon eltérő véleményezésről árulkodó irodalmi és társadalmelemzésekől hemzsegő, időnként meghökkentő meglepetés és stílusbravúr, amelyet olvasás után még sokáig kell emészteni. Lehet vele egyetérteni vagy vitatkozni, ám unatkozni mellette – egyetlen pillanattig sem!

THIMÁR ATTILA

Zalán Tibor: A nehéz léptű ember

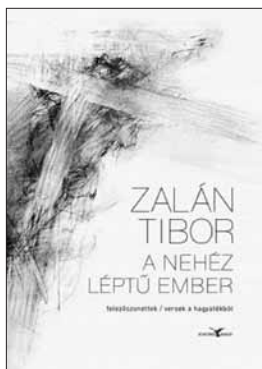
Kortárs, 2024

Zalán Tibortól megszokhattuk, hogy nehéz, súlyos szövegeket tesz elénk, s legújabb verseskötete is ilyen darab. A 2025. január 14-i bemutatón a szerző szájából elhangzottak szerint az utolsó lírai alkotásokat tartalmazó könyve. Nem felhőtlen élmény végigolvasni a 241 oldalt, elsősorban tartalmi okok miatt nem az. Zalán évtizedeken keresztül alanyi fókuszú, az én és a világ kapcsolatát középpontba állító lírát alkotott, amely most idősebb korára az emberi élet természetéhez igazodva borúlátó, zord, néha depressziós árnyalatokat kapott, pedig korábban sem volt mindig harsányan kirobbanó versszakokról híres. Lehangolt és kiábrándult kötet volt már a *Dünyögés félhangokra*, és több vers a *Fáradt kádenciákban* és a *Lovak reggelijében* is.

A *nehéz léptű ember* (alcíme szerint: *Felezőszonettek / Versek a hagyatékból*) két részből áll, az első, terjedelmileg nagyobb egységben a felezőszonetteket olvashatjuk, a második, oldalszámra kisebb részben a *Versek a hagyatékból* összeállítását, amely már egy elképzelt időpillanatban, mintegy az életmű lezárulása után válogatja össze és mutatja be a még fennmaradt verseket. Az életrajziság, a megélt napokhoz igazított vers-

beszéd és témák mindkét részben egyformán kiemelt szerepet kapnak. A *Felezőszonettek* utolsó darabját (*Az utolsó felezőszonett*) Horváth Bencének, Zalán verseit az utóbbi években megjelentető Kortárs Könyvkiadó vezetőjének ajánlja a szerző, mintegy lezárva a publikált életművet. A kötetben több ajánlást és mottót is találunk, ezek referenciális, erősen valóságához kapcsolódó kontextust rajzolnak a versekhez, meghatározva azokat a vonatkoztatási pontokat, amelyek között ez a súlyos alanyi líra értelmezhető. Érdemes ezek közül kiemelni a könyvet nyitó két idézet közül az elsőt, amely Hatiorától származik. Hatiora Zalán Tibor gyerekirodalmi munkásságából a *Királyleányok könyve 1–2* egyik fontos szereplője, egy rakoncátlan királylány (a név eredetileg a vesszőkaktusz rendszertani neve), s a tőle vett idézet Zalán életművének belső utalásaként fejthető meg.

A felezőszonett Zalán Tibor saját versformájává vált az utóbbi pár év folyóirat-publikációiban. Ez a forma különös képződmény, mert a forma és a tartalom ugyanolyan szoros összekapcsolódását mutatja, mint a petrarcai és a shakespeare-i szonett, de kiegészült a 21.

század szomorú élettapasztalataival, amelyek egyfelől a forma felbontását helyezik előtérbe, míg másfelől a tartalom kontrolláltságát alkalmazzák. A felezőszonettben 14 sort találunk, de a középponti tengely nem a 8. sor után érzékelhető, mint a petrarcái szonettben, és nem is a 10-11-12. sorban, mint Shakespeare-nél, hanem a hetedik sor után van éles, strofikus elválasztás. Ez a szétválasztás egymásra is tükrözi az első, illetve a második hét sort. Ebben az egymásra tükrözésben felfedezhetünk sok olyan oppozíciót, amelyben a két pólus egymás ellen feszülő minőségekből születik: múlt–jelen, fent–lent, egyén–közösség, én–ő, érzékleti, tapasztalati–reflexív gondolati, természet és ember együtthaladása–különállása. A szembenállás helyzete határozza meg elsődlegesen a versek szövegeinek erőterét, és ebben a kifeszített térben kapnak hangot, pontosabban nyelvet a lírai én tapasztalatai, illetve azoknak a második strófában finom módosításokkal átírt alakulása. Ami az első hét sorban áll, annak egy variációja hangzik el a második hétben, néha inkább tükörképszerűen, szinte azonos szavakkal, néha jelentősebb változtatásokkal. De mindegyik vers kulcsa éppen az, hogy ezeket az apró (néha nagyobb) változtatásokat hogyan érzékeljük és értelmezzük, mert ezekből nemcsak a vers témájának átalakulásáról kapunk képet, de a nyelvre való reflexivitás lehetőségeiről, értékeiről is. A finom nyelvi változtatások kicselezik azt, hogy egy megfordított ellentétességet kapjunk a versek kétszer hét sorától, de nem is egyszerűen variációról, átalakított szóképekről, megfordított sorrendről van szó. A második strófák voltaképpen visszavonják az első megfigyeléseit, tapasztalatait, de nem úgy, hogy ellentétüket állítják, hanem egy párhuzamos másik valóságdarabot szegeznek szembe az elsővel. A tükrözés, illetve ha már geometriai fogalmakkal élünk, az eltolás műveletére szép példa a *Vesztésben* című vers: „Visszamenekült kedves verssorai közé Mert / gyámoltalan és kiszolgáltatott lenni Az ősz / könnyel fokozta le benne magányérzetét / üres egeivel és a goromba esőssel / A hajnalokkal még próbálkozott de föladata / azt is Kalapját fejébe nyomva ment a szélben / Nem nézett senkire és nem voltak válszai // Mert nem voltak kérdései nem nézett senkire / Kalapját szemébe húzva bukdácsolt a szélben / Aztán hátat fordított a kedves hajnalának / is Barátkozni kezdett a goromba esőssel / s csak az üres őszi egekbe bámult Nem bánta / hogy gyá-

moltalan és kiszolgáltatott Visszatért / kedves verssoraihoz Mellébe húzta térdét”.

A szonetról általában azt gondoljuk, hogy igen kötött forma. Részben a versforma szabályossága miatt, amelynek érdekessége, hogy az alapváltozatokban az időmértékes formához a rímet is kötelezően hozzákapcsolja, részben azért, mert a zártan kialakított formai egység tartalmi következményeket is von maga után, mint arra a fentebbiekben utaltam. A verstest kettévágásának és sajátos szembe fordításának (tükröztetésének) módszeréről szoltam már, de a felezőszonettek formai megoldásához tartozik a rímek elhagyása, illetve a korábban, például a *Lovak reggelijében* is fellelhető módszer, a központozás elhagyása. A mondatkezdő nagybetűk megmaradnak, ezért óhatatlanul kialakul egy ritmus a szövegben belül, de a tagolás elmarad, s ezért a szavak egymás után áradása az előbeszédhez közelít. Azzal együtt, hogy nehezíti az olvasást a tagmondatok összeömlése, az egyes apró észleletek határ nélküli egymásba fordulása ki is tágítja az értelmezés kereteit. Minha egy határ nélküli és összevissza csapongó zenedarabot hallanánk sok variációs tétellel.

Ezen a ponton érdemes is megállnunk, mert az azonos formájú versek egymásutánja, illetve a versekben leírt mozgások, cselekvések sorozatai a szöveg műnemét a lírai felől az epikai tartományok felé közelítik. Ha valaki azzal állna elő, hogy itt voltaképpen egy nagyregény összetört cserépdarabjait látjuk, amelyből homályosan és alig összeilleszthetően, de kirajzolódik a cselekménysor – nehezen tudnánk cáfolni. Az egyes versek mint mininovellák, anekdoták fognak össze egy cseppnyi cselekményt, s ebből áll össze aztán a 170 oldalnyi történet. Négy közbeékeltséges versdarab osztja öt részre a sorozatot, ezek az utolsó előtti versből származnak, s mintha öt fejezetre osztanák az egész korpuszt.

A hétköznapi, sokszor érzelmi pillérekhez kötött tapasztalatokon túl néhány versben a létösszegző, filozófiai tartalom is erős, sőt, vannak olyan versek is, amelyekben egy kiemelkedően érzékleti benyomás a nyelv és valóság kapcsolatáról szóló fontos gondolatokhoz illeszkedik: „Hajnalodik a pinámban mondta a fiatal / lány a hangjátékban És rögtön betiltotta / a rádió pornográfia miatt Pedig ő / azt hitte végre sikerült megfogalmaznia / amihez sem nyelvük sem fantáziájuk nem volt / másoknak idáig Meg kellett értenie / a nyelvet nem az őszinteséghez találták fel // A nyelvhez nem az őszinteséget találták ki / Mindenki meg kellett értse ezt mos-

tanra Már nem / mentség hogy mindehhez fantázia kell Tudni csak / nyelven túl létezik hiteles megfogalmazás / Megtörténhet hogy az efféle pornográfiát / betiltják erkölcs nevében romlott rendszerek A / lány felébred Remeg Hajnalodik a pinámban” (*Hangjáték-sztori*).

A felezőszonettek sorozata után következik a *Versek a hagyatékból* önálló ciklus, amely erősen fikciós keretben szerepel, mintha a szerző már nem élne, s egy másik személy adná kezünkbe a verseket. A ciklust egy érdekes elemzés vezeti be, amelynek szerzője Gyenge Zoltán. Ő neves filozófus, jelenleg éppen annak a SZTE Bölcsészettudományi Karának dékánja, amely karra fiatal korában Zalán Tibor is járt, innen eredeztethető a személyes kapcsolat. Ez a bevezetés jelöli ki a fikciós értelmezési keretet a ciklus verseihez. Az írás beszél arról, hogy az értelmezői megközelítések mennyire félrevezetőek, az eredeti művektől mennyire távol vihetik az olvasót, s ezzel együtt mennyire önmagukba záródó gondolatfutások lehetnek. Másrészt példája annak is, hogy a filológiai megközelítés alapszabálya, amely arról szól, hogy elsősorban a szerzői szándékot szükséges rekonstruálni, milyen ingatag lábakon áll, hiszen sok szöveg esetében nemhogy a szándékot nehéz feltérképezni, de még a szerzőt is. Végző következtetés, hogy a szöveg az érdekes, nem a szerző maga, s hozzátehetjük, a szöveg maradandóbb életű is.

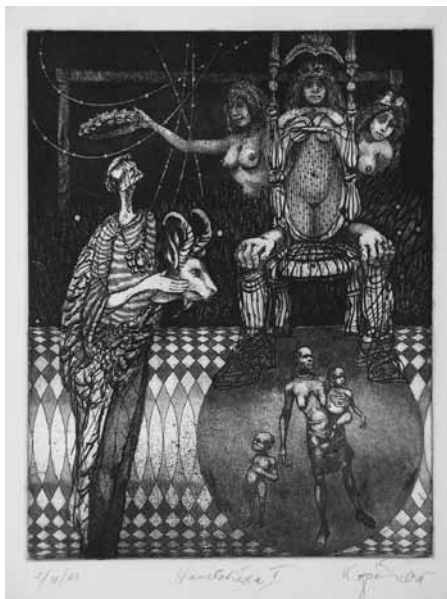
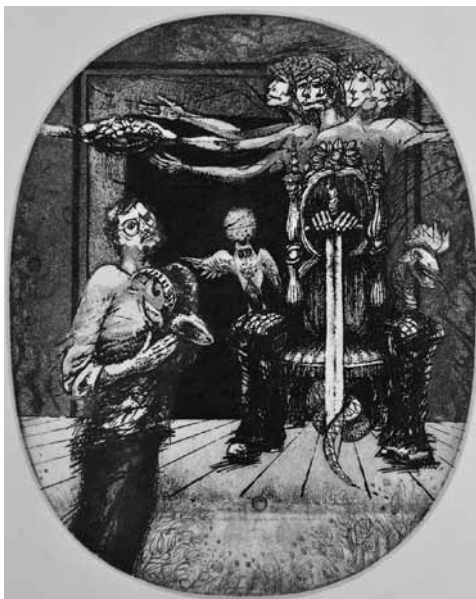
E ciklus versei vegyes formájúak és műfajúak, s különböző időszakból származnak, így összefog-

láló képet adnak a pályáról, és felmutatnak a felezőszonettekől eltérő jellegű alkotásokat az életmű korábbi kanyarulataiból. Ezeket a verseket eddig köteteibe nem vette fel a szerző, bár van, amelyik korábban megjelent, így a *Március-üzem*, amely 1988-ban a Duna-antológia lapjain látott napvilágot. A filológiai „jegyzet” e vers végén felhívja figyelmünket, hogy a mű akkori és mai társadalomkritikája egyformán érvényes.

A *nehéz léptű ember* alapvetően kiábrándult, elkeseredett és szomorú hangulatú versek gyűjteménye. A versszövegek alapján ennek indoka az öregeedés, az emberi élet elmúlása, az idő kerekének visszafordíthatatlansága, és ezzel együtt a világ megváltozása, az kulturális környezet lepusztulása is.

A kötet tipográfiája higgadt, méltóságteljesen szép, Bogdán Csilla munkája. A borítón Kovács Péter rajzának részlete látható, az elmosódott grafitvonalakból sokféleképpen értelmezhető kép bontakozik ki, van benne keresztforma is, arcféleség is, de a hátsó borító tájra emlékeztető vonásaival kiegészítve mintha az egész a természetbe visszahanyatló embert mutatná. A versek egybeszerkesztését Zalán Tibor lánya, Zalán-Lipák Sára végezte el.

Noha a fent említett nyilatkozat alapján úgy vélhetnénk, Zalán Tibornak ez az utolsó lírai kötete, de legalább ennyire reménykedhetünk abban is, hogy lesz még olyan új könyv, amelyben verseit, lírai darabjait olvashatjuk.

2025. 08. 29. 18:30

PAPP LÁSZLÓ BUDAPEST SPORTARÉNA

Légy részese a jubileumi jótékonysági gálakoncertnek!

MVM

**GUBIK
PETRA**

**RÚZSA
MAGDI**

ZENE

**BALÁZS
JÁNOS**

REGIA

**CONCERTO
BUDAPEST**

VEZÉNYEL: KELLER ANDRÁS

**ELEMI ERŐK
TALÁLKOZÁSA**

Jegyek és információ: mvmzenergia.hu